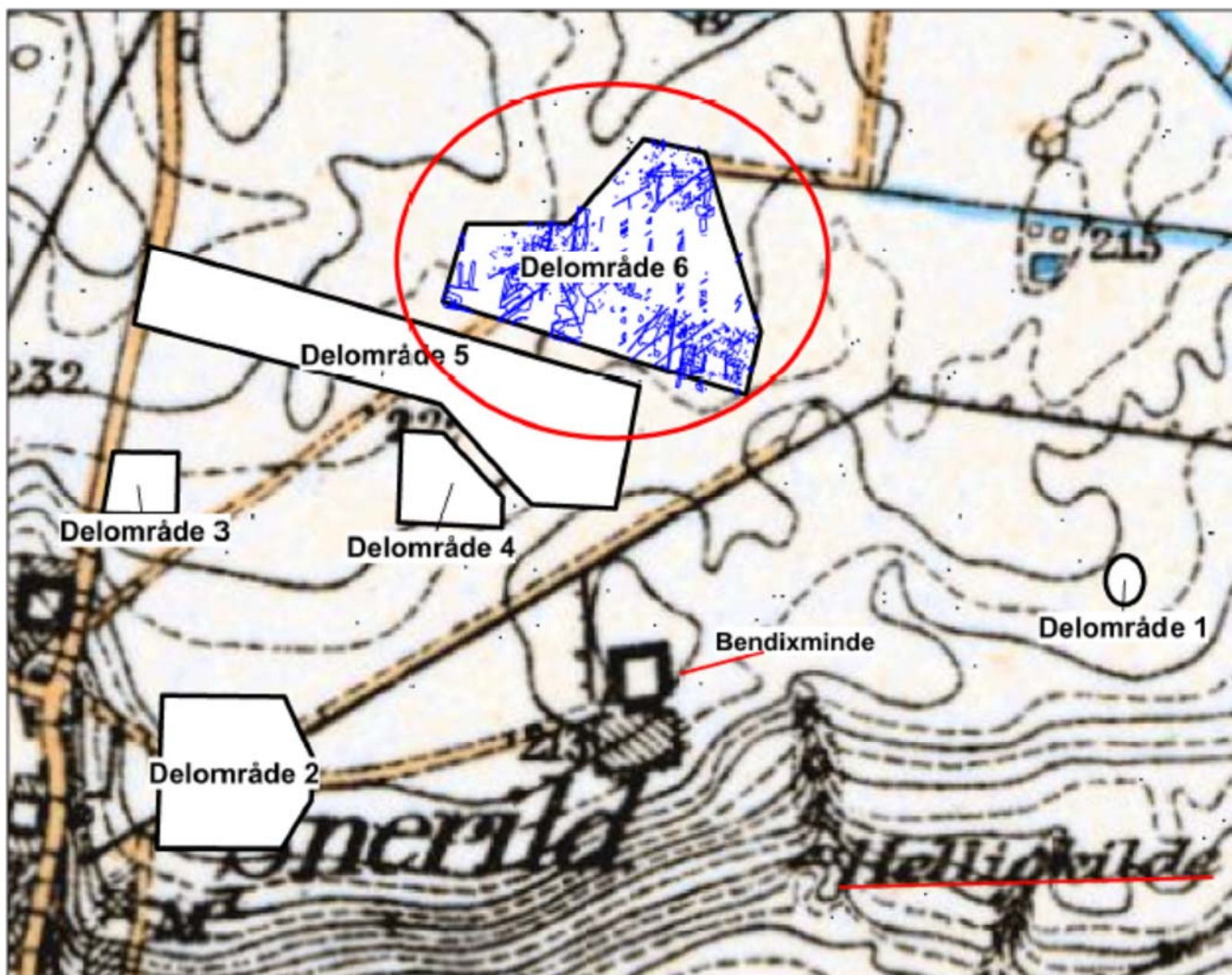

FHM 5454 Bendixminde, delområde 6

Odder sogn, Hads herred, tidl. Århus amt. Sted nr. 15.02.10. Sb.nr. 108.

Kampagne: 19-09-2013. KUAS nr. 211756

Beretningen for udgravningen af et 15.310 m² stort område, hvor der blev fundet fem gårdsanlæg, der dateres til forskellige tider af yngre romersk jernalder. Et enkelt gårdsanlæg i to faser kan i stedet være fra begyndelsen af ældre germansk jernalder. Endelig blev der fundet flere agerrener, der kan være fra før middelalderen til engang i 1800-tallet, samt et vejforløb fra sidste del af 1800-tallet. Udgravningen blev udført af cand.mag. Peter W. Lundby for Moesgård Museum og varede fra november måned 2013 til marts måned 2014.

Figur 1. Delområde 6's, placering i forhold til de andre delområder.

Indhold

Abstract	2
Undersøgelsens forhistorie	3
Administrative data	3
Øvrige data	3
Topografi, terræn og undergrund.....	5
Målesystem.....	7
Udgravningsmetode.....	8
Undersøgelsens resultater.....	12
Fremtidigt arbejde	30

Abstract

Den arkæologiske udgravning af det 15.310 m² store område: Bendixminde delområde 6 (FHM 5454) viste, at der under muldlaget var flere lave vådområder, der delte delområdet op i fire mindre områder, hvor terrænet var lidt højere. Bortset fra en enkelt siveskraber (sten- eller bronzealder), nogle få keramiske skår, der muligvis er fra bronzealderen, var der ikke andre fund, der viste tegn på menneskelig aktivitet før yngre romersk jernalder. Fund fra denne periode omfatter fem gårde hver bestående af et langhus og et eller flere hegnsforløb samt i de fleste tilfælde også en økonomibygning og i et tilfælde tillige en staklade. Ud fra hustypologien for gårdenes langhuse kan der opstilles en grov kronologi for gårdene Ældste gårdsanlæg er det, hvor langhuset K19 indgår. Det er samtidig med fase 5 eller 6 i delområde 5. Samme faser er gården med langhuset K20. Gården, hvor langhuset K14 indgår, kan enten ligeledes være fra denne fase eller fra en lidt yngre fase: 7/8 af bebyggelsen i delområde 5. En fase gårdsanlægget, hvor langhusene K1 og K6 indgår somto faser af samme langhus/gård, også kan tilskrives.

Yngst i denne række af gårdsanlæg er gårdene med langhusene K12 og K22, der er de samme langhuse i to faser i det østlige område af delområde 6. Det er langhuse, der er blevet relateret til fase 10/11 af bebyggelsen i delområde 5. Udgravningen viste også, at bopladsens afgrænsning ikke blev fundet, dette gælder måske i en nordvestlig og nordlig retning og helt sikkert i en sydøstlig retning, hvor store dele af langhuse og hegn ses at fortsætte uden for feltgrænsen. Senere i historien kan der igen ses spor efter menneskelig aktivitet i delområde 6, da der her er flere aggerener, som er de render, der lå i mellem de højryggede agre i det agersystem, som kendes fra før middelalderen og videre frem til engang i 1800-tallet. I fladen såvel som på gamle kort kunne det ses, at der i 1800-tallets sidste halvdel havde gået en vej hen over området. Endelig var der fra vore dage blevet gravet flere dræn, hvilket også kunne ses i fladen.

Undersøgelsens forhistorie

Forud for realiseringen af lokalplan 1 B 39 Kommuneplan 2013-2025, der omhandler en del af "Strukturplan for Odder vest" – området omkring gården Bendixminde, som ligger umiddelbart nordvest for Odder by, besluttede Odder Kommune, at der på det henved 54 ha store areal skulle foretages en arkæologisk forundersøgelse i form af en prøvegravning. Ved prøvegravningen – der blev udført i perioden september 2011 til januar 2012 – blev der primært gjort forskellige fund fra hele den ældre jernalder, men også fund fra yngre stenalder og bronzealderen. En vurdering af disse fund og fundsammenhænge resulterede i, at der blev udpeget seks delområder af forskellige størrelser (på sammenlagt henved 6 ha), hvor der skulle foretages egentlige arkæologiske undersøgelser (se fig. 1 og ellers beretningen for prøvegravningen: FHM 5290, Bendixminde). Udgravningen af delområderne tog sin begyndelse i begyndelsen af september måned 2013. Den her foreliggende beretning omhandler den arkæologiske undersøgelse af delområde 6 (FHM 5454), der ud fra prøvegravningens resultater skulle være et henved 22.000 m² stort område med bebyggelsesspor fra yngre bronzealder/ynge førromersk jernalder (tiden umiddelbart før 500 f. kr. til tiden omkring Kristi fødsel), hvorfra der i området er fundet spor efter mindst fire huse. Denne dateringsramme blev sidenhen i budgetlægningsfasen ændret til at omfatte perioden ældre og yngre jernalder (500 f.Kr. til og med 750 e.Kr.).

Administrative data

Da Odder Kommune både står som ejer af jorden omkring Bendixminde og som bygherre for den kommende byggemodning af de samme arealer, er det også Odder Kommune, Plan, Rådhusgade 3, 8300 Odder, der ifølge museumslovens §26, stk. 2 og §27, stk. 4 skal afholde udgifterne for de arkæologiske udgravninger. For mere information vedrørende økonomien og den administrative sagsgang henvises til sagens akter, som forefindes under journalnummer: FHM5290, Bendixminde. Moesgård Museum var den ansvarlige institution for undersøgelsen repræsenteret ved overinspektør, cand.phil. Lars Krants. Al originaldokumentation, korrespondance og oldsager er i Moesgård Museums varetægt.

Øvrige data

Undersøgelsen af delområde 6 (FHM 5454) tog sin begyndelse den 13. november 2013 og sluttede 31. marts 2014. Som udgravningsleder stod cand.mag. Peter W. Lundby (468 timer). Derudover deltog cand.mag. Susanne Ritz Nicolaisen (365 timer), cand.mag. Anne Brill (333 timer), cand.mag.

Johan Laurits Borberg (opmåling 170 timer) samt cand.mag. Gry F. Byrgesen og cand.mag. Thomas G. Poulsen begge i nogle få timer. Flekslønner Jens Holstein-Rathlou fra Hou deltog et par dage om ugen (hans opgave var at gå med metaldetektor). Dertil kom, at vi fik god hjælp af amatørarkæolog Bent Rothenborg fra Odder. I forlængelse heraf skal det nævnes, at al fundvask blev foretaget af medlemmer af Østjyske amatørarkæologer under ledelse af Poul Egebæk. Gravmaskinen, der blev anvendt ved undersøgelsen, kom fra Terp Maskinudlejning, Elstedvej 36, 8200 Aarhus N. og blev primært ført af Michael Moore og i et mindre omfang af Lars Knudsen.

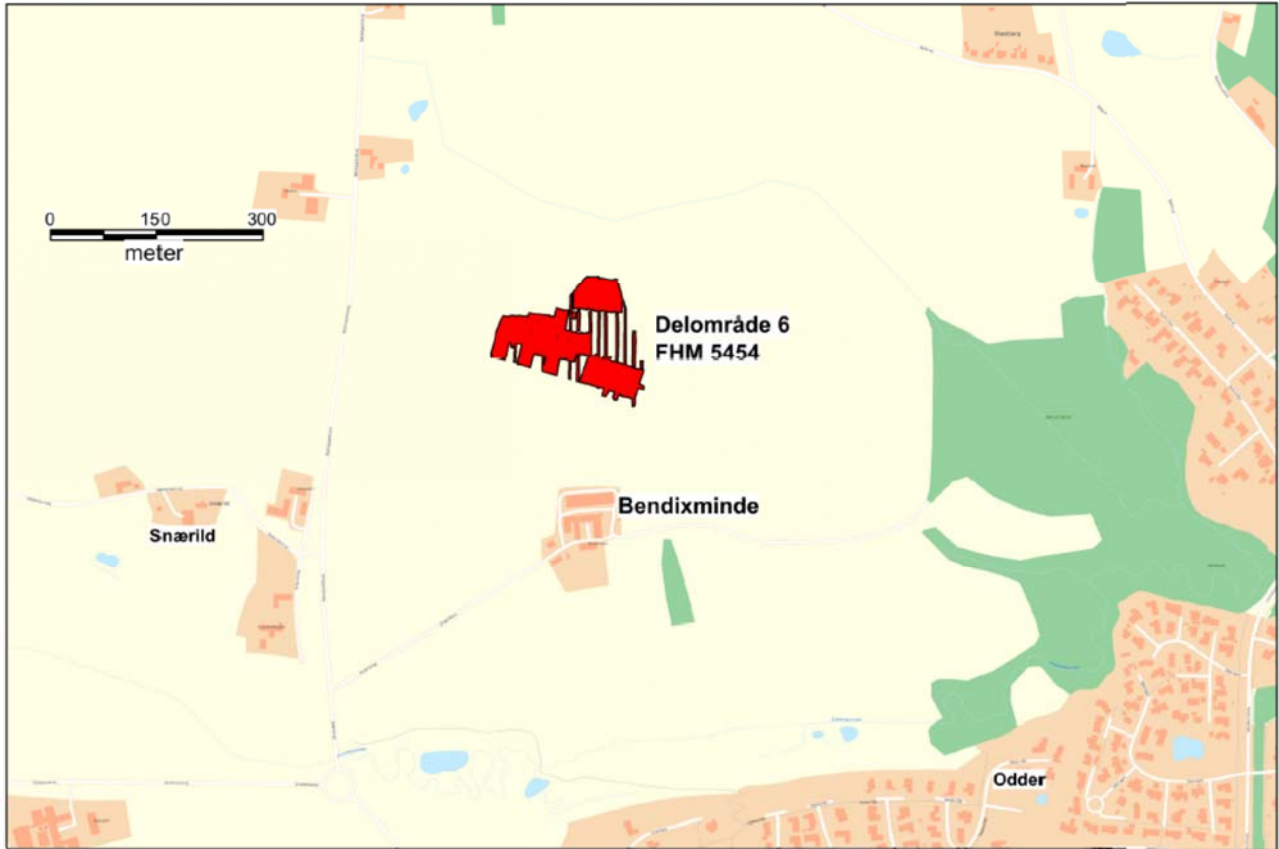
Da undersøgelsen af delområde 6 (FHM 5454) startede, var vejret udmærket. Men det begyndte snart at blive noget regnfuldt. Senere i december måned kom frosten, og den kom og gik i januar og det meste af februar måned. I denne tid var der fortsat dage med regn og i mindre perioder tillige megen sne. Marts måned var varmere med kun lidt regn, hvilket betød meget for den vellykkede afslutning på udgravningen, både hvad tiden og resultaterne angår. Perioderne med det dårlige vejr besværliggjorde specielt undersøgelserne i felterne 2 og 3.

Mange af anlægsbeskrivelserne og andre registreringer blev tastet direkte ind i MUD under selve udgravningen, enten via en tablet, som var med ude på udgravningen (i felten) eller inde i skurvognen, når vejret eller andre omstændigheder gjorde, at indtastningsarbejdet var det optimale at foretage sig. Det, der her blev tastet ind, var forskellige anlægsbeskrivelser og fundregistreringer noteret på dertil lavede skemaer, printet ud på papir. Derfor har alle der deltog i udgravningen bortset fra Thomas G. Poulsen været med til indtastningen af data i udgravningsberetningen (i MUD). Efter selve udgravningens ophør blev de sidste registreringer, sammen med diverse noter noteret på diverse printede plantegninger, tastet ind i MUD, og undertegnede har efterfølgende rettet i data, når dette var nødvendigt således, at data kunne få en så høj grad af realibilitet og validitet som muligt. Dette har, sammen med en fast struktur i den måde hvorpå de fleste anlæg og beskrivelsen af fund er blevet registreret, gjort, at anvendeligheden af de fleste data fra denne gravning er søgt øget.

Ud over et par avisartikler om Bendixminde-udgravningerne blev der den 7.12.2013 i samarbejde med Odder museum afholdt en offentlig rundvisning på udgravningerne. Denne rundvisning blev sidenhen fulgt op af et foredrag af Rasmus Iversen og Peter Lundby på Odder Museum den 25.03.2014, hvor de foreløbige resultater af og perspektiver for Bendixminde-udgravningerne blev fremlagt.

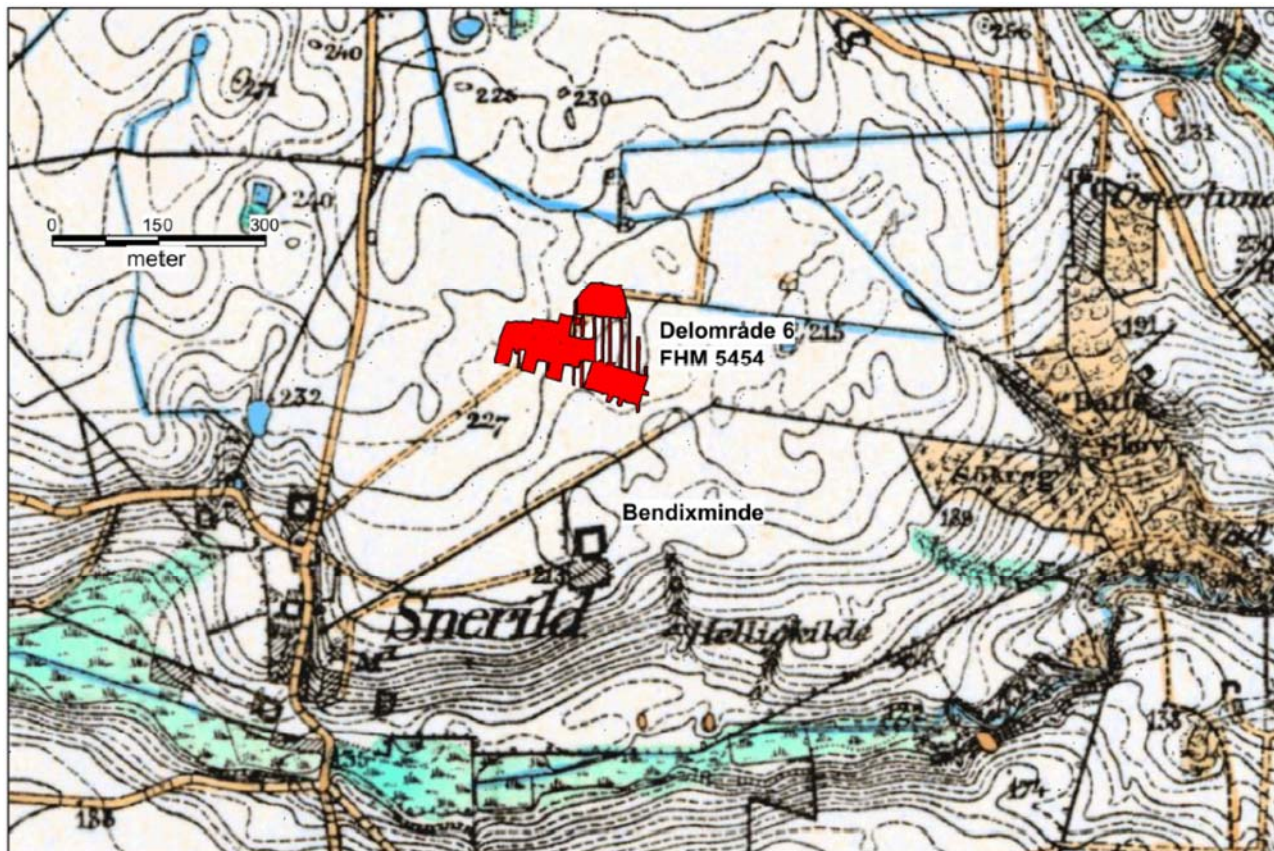
Topografi, terræn og undergrund

Lokaliteten FHM 5454 kan findes på 4-cm kort, kortblad: 1314 III NV. På koordinaterne Easting: 569805, Northing: 6205331 i projektion: UTM Zone 32, Euref 89.

Figur 2. Delområde 6's placering set i forhold til den umiddelbare nærhed, på et moderne kort.

Udgravningsfelterne ved Bendixminde ligger nordvest for Odder By, tæt ved den lille landsby Snærild, i det typiske østjyske landskab præget af morænebakker med markante kløfter og dale samt mere eller mindre sammenhængende områder, der i et forskelligt omfang har været fugtige (søer, vandløb, moser, fugtige engområder m.m.).

Figur 3. Delområde 6's placering set i forhold til den umiddelbare nærhed, på et kort (Høje målebordsblade), fra sidste halvdel af 1800-tallet.

Landskabet

Således ligger udgravningsfelterne omkring Bendixminde på et højtliggende ujævnt plateau, der ligger mellem 54 og 74 meter over havet (se fig. 3). Mod syd er der en ret stejl skråning ned mod Stampemølle Bæk, der ligger omkring 41 meter over havet. På den anden side af bækken fortsætter landskabet i en stejl skråning op mod blandt andet Rønhøje 66 meter over havet. Mod øst fortsætter det ujævne plateau, inden der her er et fald i landskabet, hvor Balle skov i dag ligger. Umiddelbart nord for udgravningsfelterne løber den lille Balle bæk. Nord herfor fortsætter plateauet, inden landskabet stiger yderligere en smule. Nordvest og vest for udgravningsfelterne på den anden side af Snærildvej fortsætter plateauet. I en vestlig og sydvestlig retning for udgravningsfelterne sker der et kraftigt fald i landskabet – ned mod Snærild og Snærildvejen syd for landsbyen.

Terrænet

Som antydnet ovenfor er terrænet på det højtliggende plateau, der omgiver gården Bendixminde i en nordlig retning, noget ujævnt. Terrænet er her kendetegnet ved skiftende jævne og bløde overgange mellem lavninger og forhøjninger, hvor det højeste terræn ligger mod nord. I dag står der kun blankt vand i en af lavningerne, men på gamle kort fremgår det, at der imellem Bendixminde og Balle bæk har været flere

mindre vandhuller, som i dag fremstår som veldrænede – der blev da også fundet mange drænforløb ved prøvegravningen og udgravningerne. I regnfulde perioder kunne det trods dette ses, at flere af lavningerne blev vandfyldte. At der i området omkring Bendixminde er/har været meget vand, der pressede/presser sig på, kan også ses nordligst i felt 8 i delområde 6, hvor vandet piblede frem, da mulden blev fjernet, og netop her fremkom der en aflejringskontekst (A422), der blev vurderet til at kunne være et ”udtørret” kildevæld. I forlængelse heraf skal det nævnes, at der omkring 100 meter sydøst for gården Bendixminde – i den stejle skråning – den dag i dag fortsat kan ses en hellig kilde, der også benævnes Skt. Mariekilden. Delområde 6 (som denne beretning omhandler) var det nordligste af de seks delområder og ligger 80 meter fra Balle bæk og omfattede to til tre forhøjninger samt flere mere eller mindre sammenhængende lave områder. Under muldlaget kunne det ses, hvorledes disse lave områder i et eller andet omfang havde været fugtige, samt at der flere steder havde været et overløb imellem flere af de fugtige områder (se fig. 3).

Råjorden

Råjorden er på dette højtliggende plateau generelt karakteriseret ved sandet moræneler. Nogle steder kun let sandet, andre steder især ned mod Stampemølle Bæk er der tale om mere stiv ler (beskrivelse fra beretningen for prøvegravningen). Dertil kommer, at der jævnt hen er en spredt forekomst af sten i alle størrelser, hvoraf nogle er endog meget store. Således kunne en pensioneret landmand, der havde haft jorden omkring Bendixminde, fortælle, at de igennem tiden havde sprunget flere store sten væk og indsamlet endnu flere mindre sten.

Råjorden inden for delområde 6 svarede meget godt til det generelle billede, hvor det veksler imellem en stor andel af sand, grus og eller sten, der var i morænelerren. Samtidig er der enkelte steder ”sandlommer” mens det andre steder igen ses, at grundvandet tillige piblede frem (fx i felt 8 og 10). Dertil kom, at der i tilknytning til og nede i lavningerne ofte kunne ses områder med jern- og andre udfældningsfænomener (i noterne til hvert udgravningsfelt er det noteret, hvorledes råjorden så ud, og hvad den bestod af).

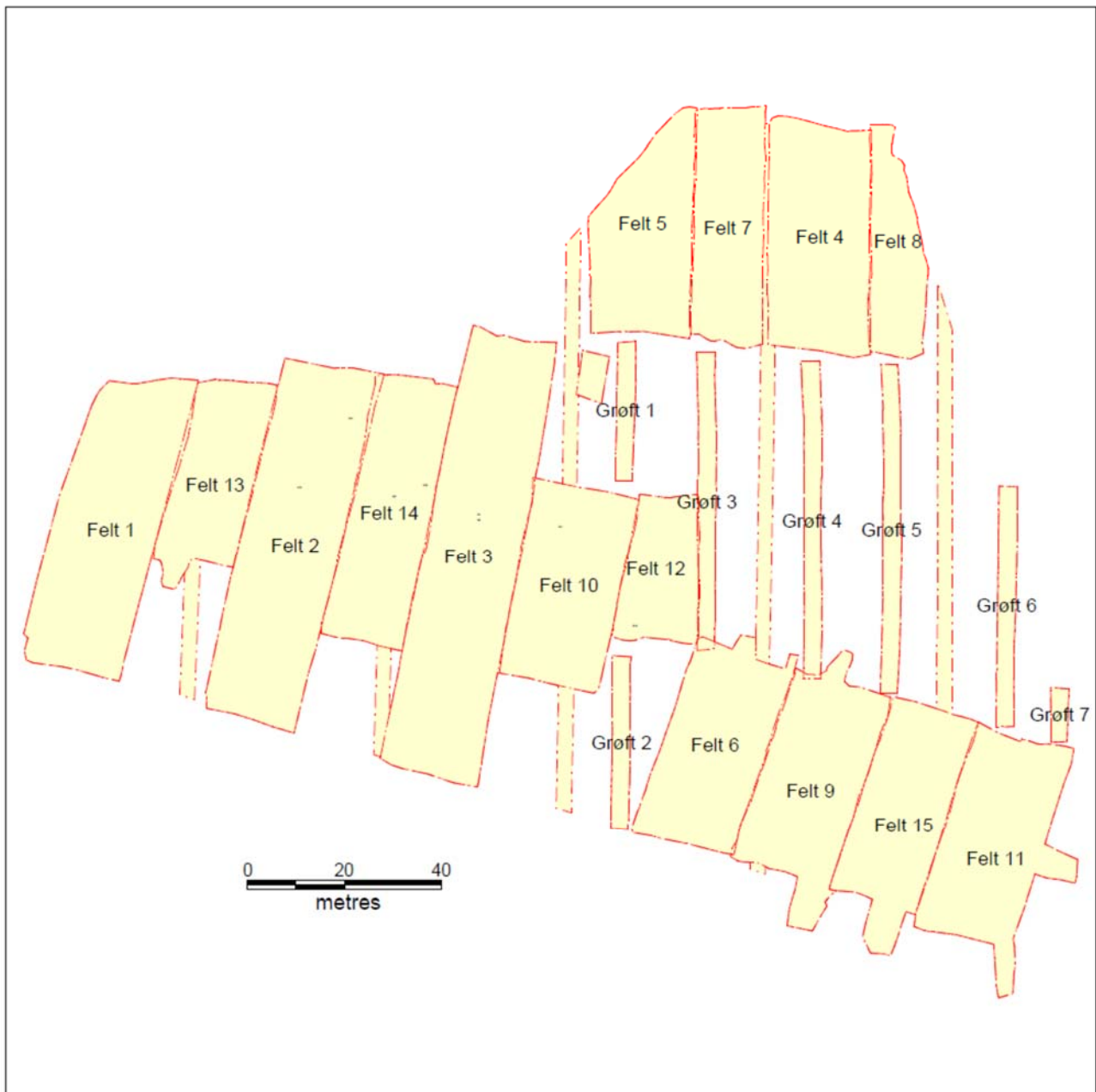
Målesystem

Indmåling af anlæg, aflejringer og fund fremkommet i den muldafrømmede flade blev udført af arkæolog Laurits Borberg ved hjælp af en totalstation, der målte i UTM system 32 (euref 89). Måledata er bearbejdet med ArkGis og omdannet til MapInfo-tabeller således, at plantegningsmaterialet er dokumenteret som vektoriserede digitale data. Denne bearbejdning af måledata stod Laurits ligeledes for.

Udgravningsmetode

Formålet med de arkæologiske undersøgelser af det 22.000 m² store område, som delområde 6 (FHM 5454) udgjorde, var at afdække og dokumentere omfanget samt karakteren af den bebyggelse fra yngre bronzealder/ynge førromersk jernalder (tiden umiddelbart før 500 f.kr. til tiden omkring Kristi fødsel) og/eller fra jernalderen (fra 500 f.kr. til 750 e.Kr), der ifølge prøvegravningen og den efterfølgende budgetlægning skulle være her. Problemet var imidlertid, at resultaterne fra prøvegravningen og den efterfølgende afgrænsning af delområdet var gjort ud fra et mindre antal søgegrøfter end under normale omstændigheder. Derfor var der nogen usikkerhed omkring, hvorledes intensiteten af de forhistoriske spor ville være – ville den mest af alt være, som den kunne ses i de udvidelser, der blev lavet i forbindelse med prøvegravningen (med mange huse), eller ville det mere være en intensitet svarende til de mere fundtomme områder imellem udvidelserne (få spredtliggende huse)? Denne usikkerhed faldt sammen med den omstændighed, at budgettet for undersøgelserne af delområde 6 var mindre end en undersøgelse af dette omfang normalt ville have været. Samtidig stod det klart, at undersøgelsen af delområde 2 var mere omfattende, end der var budgetteret med. Dette var udgangspunktet og nogle af de problemstillinger, som skulle håndteres ved undersøgelsen af delområde 6.

Den overordnede strategi for den arkæologiske undersøgelse af delområde 6 (FHM 5454) var at fjerne mulden i 15 til 21 meter brede felter ved hjælp af gravemaskinen (se fig. 4). Gravemaskinen var en 24 tons stor gravemaskine med larvefødder, der havde påmonteret en to meter bred rabatskovl uden tænder. Ved maskinafgravningen blev gravemaskinen fulgt af en eller to arkæologer, der ”rensede” fladen, hvor det var nødvendigt ved brug af en håndholdt skovl og desuden markerede anlæg, fund og andet til den efterfølgende indmåling.

Figur 4. Opdelingen af delområde 6 i mindre udgravningsfelter og grøfter. Grøfter uden nummer stammer fra prøvegravningen.

De enkelte felter blev placeret med en afstand og spredning, så der relativt hurtigt kunne opnås et bedre overblik over, hvad der var at finde inden for delområdet – og dermed give et om muligt bedre grundlag for de nødvendige prioriteringer. Efterhånden som de enkelte felter blev færdigundersøgt, blev de dækket til igen, hvorved der blev givet plads til et nyt felt ved siden af det gamle felt. Det første felt (felt 1) blev lagt langs med delområdets vestlige grænse, og efterfølgende blev de forskellige felter undersøgt i den numeriske rækkefølge som angives i fig. 4. Efterhånden

som felterne blev afgravet, stod det klart, at større områder ville/kunne være meget fundtomme, og dette, sammenholdt med den omstændighed at delområderne 6 og 2 tilsammen var underbudgetteret i forhold til, hvad sådanne arealer ellers ville være budgetteret til, gjorde, at jeg valgte at trække nogle ekstra søgegrøfter inden for delområde 6. De blev trukket i et område, hvor de oprindelige søgegrøfter måske viste, at der ikke var noget (se fig. 4). Disse tiltag gjorde, at det blev vurderet, at et større område af delområde 6 ikke skulle udgraves – og dette frigav midler dels til undersøgelserne i delområde 2 og dels til sikkert at kunne færdiggøre undersøgelserne af delområde 6. I de afgravede flader fremkom der et stort antal formodede stolpehuller samt flere vådområdeaflejringer, mens der praktisk taget ikke kom andre aflejringer eller kontekster, der havde en forhistorisk interesse.

Stolpehuller

Blandt de mulige stolpehuller, der kunne ses at indgå en overordnet konstruktion såsom langhuse og hegn, blev samtlige tagbærende stolpehuller og enkelte væg-, dør- og hegnstolpehuller snittet. Det skete ved, at de blev forsøgt afrenset i fladen (noget der blev besværliggjort/nærmest umuliggjort af den lerede undergrund og endnu sværere i de perioder, hvor der var frost) Herefter blev de snittet ved, at den ene halvdel blev bortgravet ved hjælp af skovl og ske. Retningen for snittet af det enkelte mulige stolpehul blev lagt der, hvor det i hvert tilfælde blev vurderet, at det ville give den største information. Samtlige profiler fra de undersøgte stolpehuller, der kunne ses at indgå i en bygning, blev både fotodokumenteret og tegnet i størrelsesforholdet 1:20. Andre snittede stolpehuller blev alene dokumenteret ved en tegning eller et notat. Fra samtlige tagbærende stolpehuller blev der udtaget jordprøver til eventuel C-14 datering og makrofossilanalyse. Vådområdeaflejringerne blev kun beskrevet og i et begrænset omfang undersøgt nærmere. I et tilfælde blev det både gjort ved manuelle afrensninger og udgravninger samt udgravning og snitning ved brug af gravemaskinen.

Vådområderne

De under mulden fremkomne vådområder blev kun i et meget begrænset omfang beskrevet, og der blev kun i et tilfælde (i det sammenhængende vådområde A316 og A318) foretaget egentlige undersøgelser. Det skete dels ved en fladeafrensning (også for at lede efter trædesten) og flere snit igennem disse aflejringer, nogle ved brug af skovl og ske, og et hvor gravemaskinen også blev anvendt. Snittene blev fotodokumenteret og tegnet i 1:20.

Andre tiltag

Mens undersøgelsen af FHM 5454 stod på, blev markoverfladen, de forskellige anlæg og aflejningskontekster i den maskinafgravede flade samt konteksterne i de snittede stolpehuller mere eller mindre systematisk afsøgt med metaldetektor.

Der blev indsamlet overfladefund fra stort set samtlige anlæg, aflejningskontekster og fyldskifter, hvis sådanne fund var til stede. Flere af disse overfladefund blev enten målt ind med GPS, eller også blev deres placering skitseret ind på diverse oversigtsplaner, som blev anvendt i udgravningsfeltet. Disse placeringer er sidenhen overført til den Map-Infotabel, hvor også placeringen af de GPS-indmålte fund er gemt. Tabellen hedder ”FHM5454_Fund_20130919”.

Generelle bemærkninger vedrørende dokumentationen af lokaliteten

For at dokumentere resultaterne af de ovenfor nævnte overvejelser og tiltag blev der oprettet 18 tegningsnumre, hvor hvert nummer er et stykke A3-tegnepapir (på flere af disse kan der på en og samme tegning være flade- og/eller profiltegninger af flere anlæg), og der blev taget 447 digitale udgravningsfotos. De forskellige fotos blev taget med et digitalt spejlreflekskamera. Dertil kommer et større antal noter i form af påtegnede udprint af diverse planer og skitser over de ekstra søgegrøfter. Disse notater foreligger i sagens akter opdelt efter felternes nummer.

Alle registreringer af fund, kontekster, anlæg, tegninger og fotos ude på selve udgravningen skete på forskellige blanketter i A4- eller A5-format, designet til at passe til MUD-databasen, og på diverse udprintede oversigtsplaner, som skitser og noter, samt enkelte skitser i A3-format af de forskellige søgegrøfter. Overførslen af data fra blanketterne og skitserne/noterne til MUD-databasen skete både under og efter, at udgravningen var slut. For at rationalisere arbejdsgangen i overførslen af data til MUD begyndte vi at taste flere af anlægsbeskrivelserne direkte ind i MUD. Dette skete via en tablet, der havde trådløs internetforbindelse og dermed kunne tages med ud i selve udgravningen. Indtastningen skete i et skema, der blev kopieret ind i beskrivelsesfeltet ved hvert A-nr. (skemaet kan findes i sagens akter under ”Liste”). Dette med tabletten lykkedes kun delvist, da der var visse indkøringsproblemer, og vejrliget desuden nogle gange gjorde det umuligt, da tabletten egentlig ikke var beregnet til at anvendes udenfor. For at styrke graden af MUD-databasens validitet og reliabilitet var det nødvendigt at foretage en række ændringer og rettelser i data i tiden efter udgravningens ophør. Det er blevet tilstræbt, at de fleste ændringer og rettelser er blevet noteret ved de berørte data.

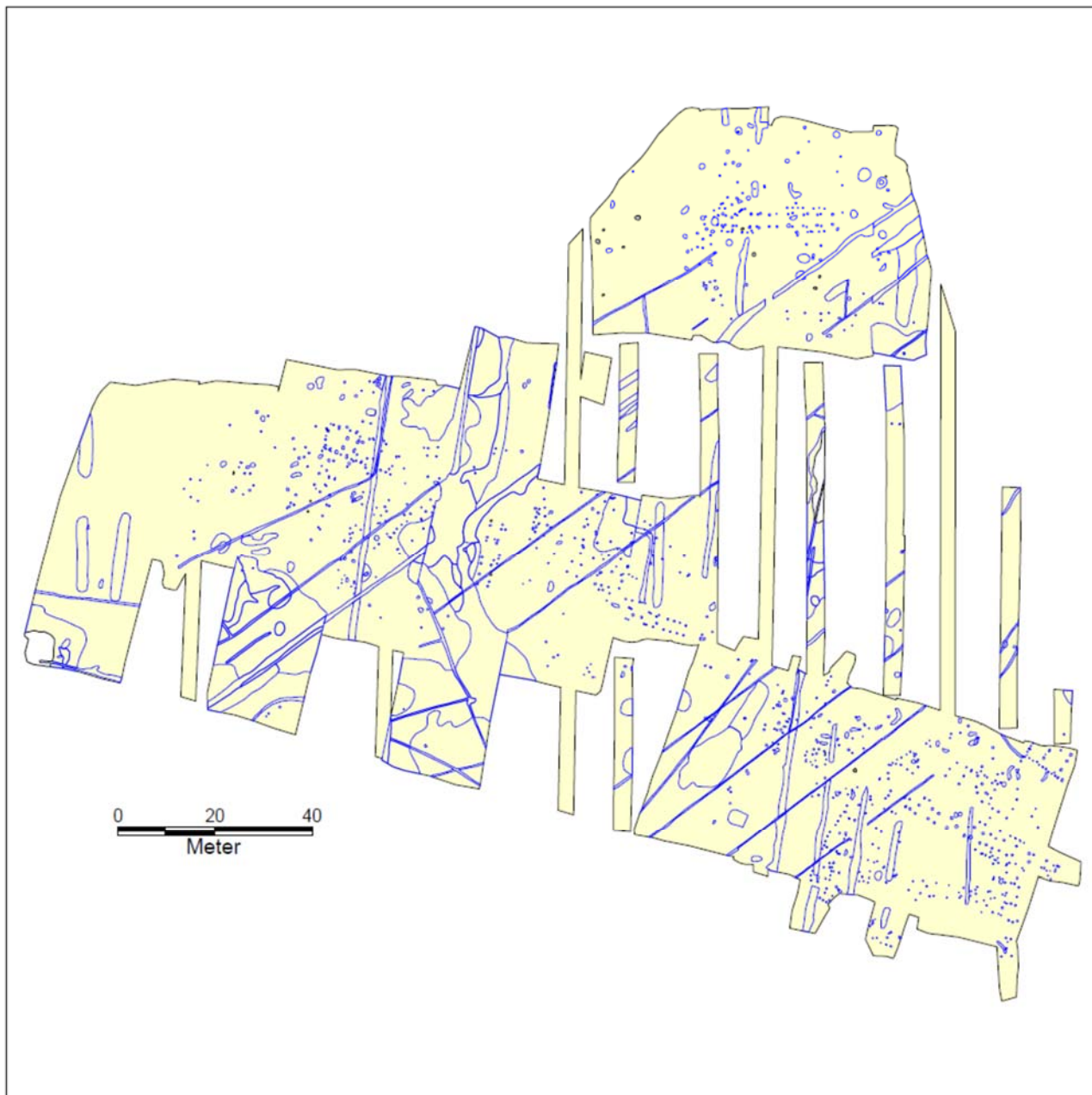
Indføringen af fundbeskrivelsen skete direkte i MUD og skete i lighed med anlægsbeskrivelsen ved anvendelsen af et beskrivelsesskema, der var tilpasset i forhold til det materiale, fundet var fremstillet af. For beskrivelsen af keramikken blev der tillige anvendt et klassificeringsskema der i sin tid blev lavet udarbejdet i forbindelse med motorvejen ved Lystrup i begyndelsen af dette årtusind. Her blev det lavet om til, at hver type af bund, hank, rand m.m. fik et nummer. (Skemaerne kan findes i sagens akter under "Liste"). Grunden til denne systematik i indtastningen af data skyldes ønsket om at kunne anvende data i Excel og Map-Info og dermed maksimere nytten af data, både i forhold til lokaliteten selv, men også så data herfra lettere kan anvendes i sammenhæng med andre lokaliteter.

For at give indmålingerne af anlæggene/aflejringskonteksterne en større grad af klarhed og retvisning er der foretaget rettelser i den Map-Info tabel (FHM 5292 Samlet Anlæg), der indeholder de opmålte anlæg og aflejringskontekster. Derfor er der i denne tabel mindst to forekomster af det samme anlæg/aflejringskontekst. En eller flere har værdien "F" i kolonnen "Aktiv", mens den, der er den redigerede version, har værdien "T". Det er anlæg/aflejringskontekster med sidstnævnte værdi, der skal søges frem via en SQL-søgning for at få den komplette redigerede plantegning for udgravningen.

Undersøgelsens resultater

Anlæg

På den i alt 15.310 m² store muldafrømmede flade på lokaliteten Bendixminde delområde 6 (FHM 5454) blev der samlet indmålt 1.179 anlæg og aflejringskontekster. En mindre del af disse hører sammen, da et og samme dræn eller andre anlæg/aflejringer kan forekomme i flere felter hvor de i hvert felt fik forskellige A-nummer. Som det fremgår af oversigtsplanen, fig 5, var anlæggene og aflejringskonteksterne koncentreret i fire forskellige områder. Et område ligger nordligt, et andet vestligt, et tredje næsten i midten og endelig et fjerde der ligger østligst. De forskellige områder var mere eller mindre adskilt af vådområder.

Figur 5. Med blått vises samtlige anlæg og aflejringer, der blev fundet i den muldafrømmede flade på delområde 6.

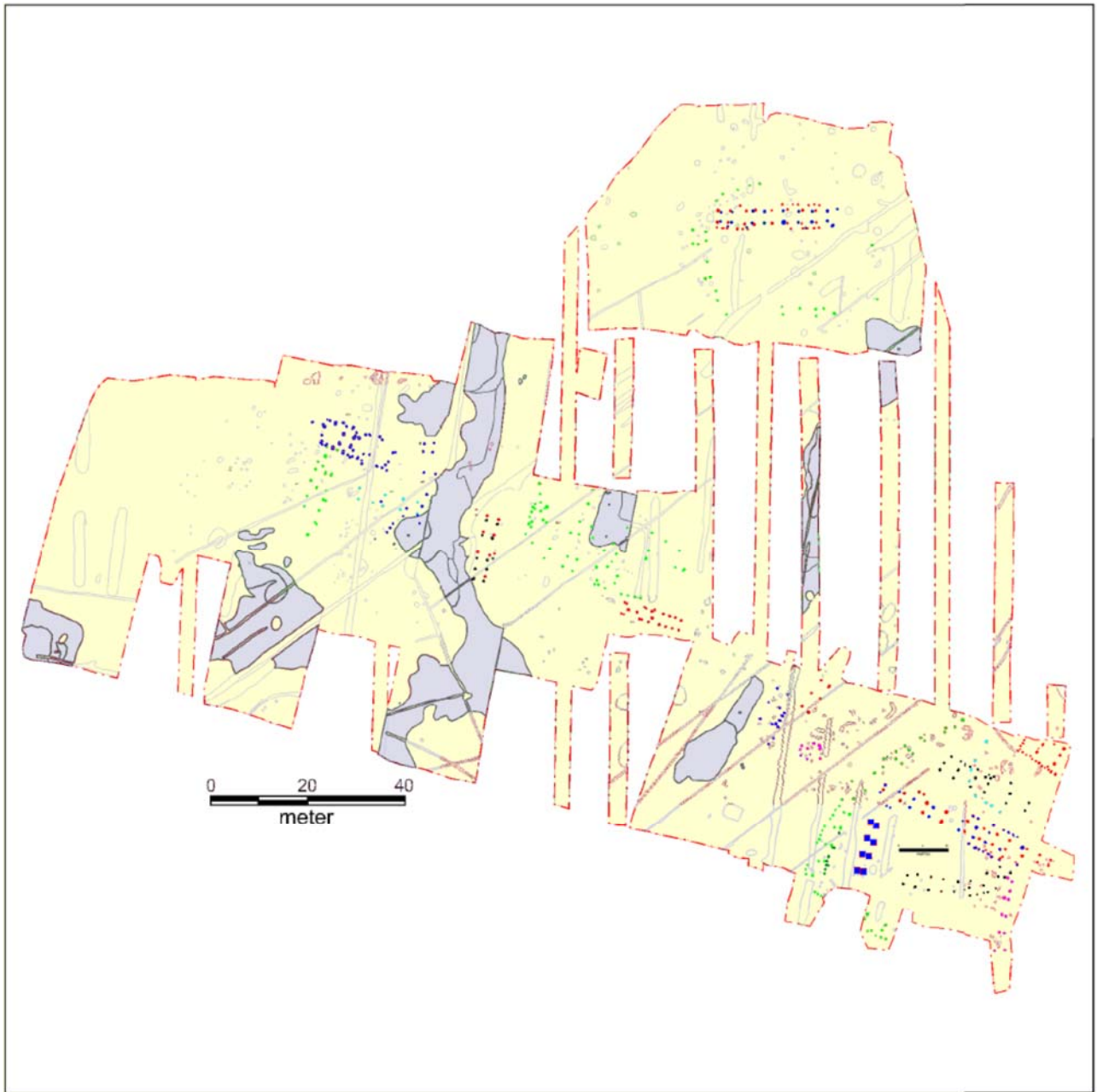
Af det samlede antal i fladen indmålte anlæg og aflejringskontekster blev omkring 450 underkastet en nærmere arkæologisk undersøgelse.. Andre anlæg og aflejringskontekster blev kun beskrevet og/eller vurderet i overfladen, nogle efter at de blev afrenset i fladen. Endelig var der et mindre antal, der hverken blev undersøgt, beskrevet eller vurderet.

Disse anlæg og aflejringer omfatter bl.a. vådområdeaflejringer (fra langt tilbage i tiden til i dag), kogestensgruber (der som anlægstype har en dateringsramme fra bronzealderen til begyndelsen af yngre jernalder), forskellige typer af stolpehuller (der ud fra den sammenhæng, de her indgår i, har en datering til yngre romersk jernalder), agerrener (der er rester af det marksystem, der blev anvendt fra en gang i

vikingetiden til op i 1800-tallet), et vejforløb (der ses på kort fra sidste del af 1800-tallet), og diverse aflejringer der ikke var noget, til formodede anlæg, der viste sig at være stenspor, hovedsageligt forårsaget af det moderne landbrug.

Stolpehullerne

Med en forekomst på henved 670, er stolpehullerne den anlægstype, der har den største forekomst i den muldafrømmede flade. Af disse blev mindst 351 snittet. I alt var der 494 stolpehuller, som på forskellig vis indgik i det, der tilsammen udgjorde 13 tre-skibede huse eller dele af sådanne, 10 hegnsforløb eller dele af sådanne og en staklade.

Figur 6. De forskellige langhuse, hegn og staklader fremhævet med forskellige farver. Samtlige andre anlæg og aflejringer er også gengivet. Vådområderne er markeret med den gråligblå farve.

Blandt de 3-skibede huse var der syv langhuse, som bestod af 5 til 10 sæt tagbærende stolpehuller og langhusene var mindst 12,2 til 35,5 m lange og mindst 2,5 til 4,2 m brede (væggene var ikke bevaret – derfor mindstemålene). Ud fra forskellige elementer ved deres grundplan kan fem af disse dateres til den første halvdel af yngre romersk jernalder (K1, K6, K14, K19, K20). To andre langhuse kan typologisk tilskrives den senere del af yngre romersk jernalder og begyndelsen af ældre germansk jernalder (K12 og K22.) Blandt de 3-skibede bygninger var der fire andre bygninger (K3, K7, K15, K21), som her er tolket til at være

forskellige økonomibygninger og/eller hegnslader, der bestod af 3 til 6 sæt tagbærende stolpehuller. Økonomibygningerne/hegnsladerne var mindst 6,9 til 19,75 m lange og mindst 2,5 til 3,7 m brede (væggene var ikke bevaret – derfor mindstemålene). Ingen af disse økonomibygninger/hegnslader lod sig i sig selv datere typologisk, hvorfor de alene har en bred dateringsramme til yngre romersk jernalder/begyndelsen af ældre germansk jernalder – den dateringsramme langhusene samlet har. Der var to andre 3-skibede bygninger, hvorom der er usikkerhed om, hvorvidt de var langhuse eller økonomibygninger. Det er K4 og K5 (der er den samme bygning i to faser), de bestod af fem sæt tagbærende stolpehuller og var mindst 12,4 m lang og mindst 3,4 m brede (væggene var ikke bevaret – derfor mindstemålene). Typologisk er de blevet dateret til yngre romersk jernalder.

Opgørelsen over de ti forskellige hegnsløb dækker over flere forskellige typer af hegn. Fra saddeltags over hegn, der måske bestod af to rækker af stolpehuller (hvis ikke der her i stedet var tale om to forskellige hegn) til, at hegnet bestod af en enkelt række af stolpehuller. I et tilfælde (K11) er der nok i virkeligheden endnu flere hegnsløb, herunder muligvis en fægyde, der blot ikke med sikkerhed kunne udskilles. Fælles for alle hegnene er, at de var mere eller mindre fragmenterede og ofte kun bestod af mindre løb. Bortset fra det sikre saddeltagshegn (K8), var der ingen af hegnene, der i sig selv typologisk kunne dateres, hvorfor de alene har en bred dateringsramme til yngre romersk jernalder/begyndelsen af ældre germansk jernalder – den dateringsramme langhusene samlet har.

Den omtalte staklade (K10) var i sin grundplan noget diffus i forhold til, hvor mange og hvilke stolpehuller den havde bestået af. Stakladen målte mindst 4,2*3,2 meter og kunne ikke i sig selv dateres, hvorfor den har fået en bred datering til yngre romersk jernalder/begyndelsen af ældre germansk jernalder – på grund af fundsammenhængen.

Der var 77 snittede stolpehuller og et antal andre stolpehuller, der i fladen så ”gode” ud, men som ikke umiddelbart blev knyttet til et langhus, et hegn eller nogen anden konstruktion. Nogle af disse kan meget vel trods alt være en del af de udskilte konstruktioner. Men mens andre af disse snittede stolpehuller ikke var noget, var andre gode og kan sammen med andre ”gode” stolpehuller i fladen ses som en del af mulige aktivitetsområder, hvor aktiviteterne har haft en karakter, hvor et eller flere stolpehuller var nødvendige

Gruberne

Der var meget få gruber i den muldafrømmede flade, og de fleste af dem var kogestensgruber eller de sidste rester af sådanne, hvor der blot var få cm tilbage. En enkelt (A416) var dog 30 cm dyb. Denne type af anlæg har generelt en bred dateringsramme fra ældre bronzealder til første halv del af yngre jernalder – hvor de i princippet godt kan være samtidige med lokalitetens langhuse.

Midt i langhuset K19 var to trækulsholdige gruber (A874 og A877) placeret i begge ender af det sted, hvor husets ildsted meget vel kan have været placeret. Gruberne målte 48*42 og 52*40 cm og var 14 og 9 cm dybe.

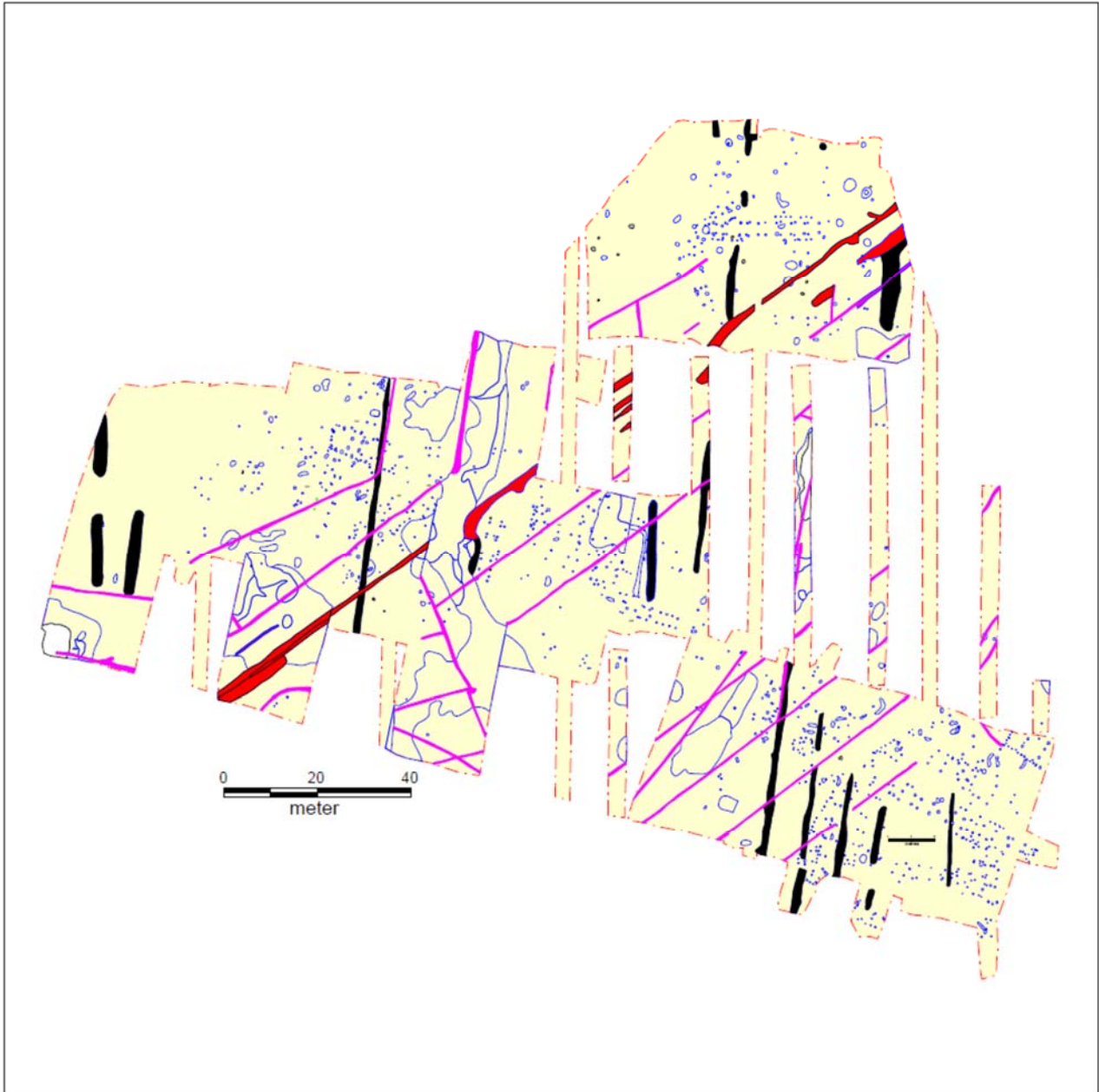
Der var tre gruber der i fladen så ”gode” ud, men ved snitningen viste de to sig kun at være omkring seks cm dybe og desuden fundtomme, hvorfor det er lidt tvivlsomt, om de var noget. Den tredje var en mindre nedgravning (A393), der var 10 til 15 cm dyb og indeholdt det meste af formodeligt et hundeskelet. Det blev vurderet, at det var fra nyere tid, hvorfor det ikke blev hjemtaget.

Vådområderne

Et kendetegn ved den muldafrømmede flade var, at der i de fleste lavere dele var flere vådområdeaflejringer. Kun i et tilfælde blev de undersøgt nærmere, og det var i felt 6, hvor aflejringen A318 blev undersøgt for trædesten, fund, stratigrafi m.m. Undersøgelserne her viste, at vådområdeaflejringerne her var op til 60 cm tykt og bestod af plettet lys og mellem lidt brunlig grå siltet og sandet ler med kun meget lidt og da spredt grus plus lidt spredt trækul (meget små stykker). Langs den østlige kant var der flere op til 40 cm store sten i – de lå ikke umiddelbart i noget system (der blev ikke fundet nogen trædesten). Der blev ikke fundet tegn på decideret tørvedannelse i nogen af vådområderne (eneste undtagelse herfor er måske vådområdet nordvestligt i felt 3, hvor der blev gravet ”lidt” dybt ved muldafrømningen). Men aflejringerne her kunne ikke undersøges nærmere, da der her ret hurtigt stod meget vand. Hvad dateringen af de forskellige vådområdeaflejringer angår, formodes det, at de nederste aflejringer stammer langt tilbage i tid, men fund af jernalderskår i nogle af disse aflejringer viser, at de øvre aflejringer kan være aflejret på den tid.

Agerrener og et vejforløb og andre nyere anlæg

Flere steder i den muldafrømmede flade var der et større antal agerrener, der er sporene fra det marksystem, der blev anvendt fra sidste del af vikingetiden til engang i 1800-tallet. Mange af agerrenerne blev forsøgt gravet væk ved muldafrømningen, når dette ikke indebar, at der skulle graves for dybt. I fladen såvel som på ældre kort (se fig. 1 og fig. 7) kan det ses, at der i tiden omkring sidste halvdel af 1800-tallet var et vejforløb, der gik igennem udgravningsfeltet. Mange af de hertil knyttede aflejringer blev forsøgt gravet væk ved muldafrømningen, når dette ikke indebar, at der skulle graves for dybt. Af nyere dato blev der i fladen registreret flere drængrøfter, hvilket forklarede hvorfor markerne fremstod som veldræned. Endelig skal det nævnes, at der ligeledes i den muldafrømmede flade blev fundet flere rodvælttere, naturlige stenspor og flere forskellige fænomener ved råjorden - alt sammen noget der dårligt lod sig datere.

Figur 7. Viser udbredelsen af agerrener (sort), gammelt vejforløb (rød) og dræn (Lilla) i den muldafrømmede flade i delområde 6.

Oldsager

Fundene fra de arkæologiske undersøgelser i delområde 6 er blevet registreret i 241 fundnumre (X-numre). Fundnumrene er opdelt i forskellige klasser, alt efter hvad de indeholder. Som det fremgår af fig. 6 indeholder de fleste fundnumre keramik(skår) og jordprøver.

	Bjergart	Flint	Keramik	Lermateriale	Zoologisk materiale	knogle/tand	træ	Jordprøver	I alt
Antal fundnumre	1	2	67	3	1	1	1	165	241
Vægt (g)	30	107	9.574	60	?	12	45		
Antal	1	2	612	11	?				

Figur 8. Fordelingen af fund fra delområde 6 i fundklasser opgjort efter antallet af fundnumre (X-numre) for de forskellige fundklasser og deres eventuelle samlede antal og vægt.

Flere fund er i fundbeskrivelsen delt op i et antal undernumre således, at det samlede antal fundnumre med undernumrene blev 309 fundnumre – det større antal skyldes stort set ene og alene fundbeskrivelserne af det keramiske materiale.

Keramik

De forskellige x-numre indeholdende keramik dækker over numre, der blot indeholder et enkelt skår, som vejer få gram, til at et andet X-nummer (X167) indeholder 112 skår, der tilsammen vejer 2.861 g. Ud fra karakteristiske skår og deres typologi har skårsamlingen fra Bendixminde delområde 2 en dateringsramme, der deler sig i tre faser. En mindre skårsamling daterer sig til ældre bronzealder. En anden mindre skårsamling daterer sig til tiden omkring vor tidsregnings begyndelse. Og endelig er der flere skår og skårsamlinger, der kan dateres til yngre romersk jernalder. Keramikfundene fordeler sig på 52 forskellige anlæg/aflejringskontekster. Den største mængde kommer fra vådområdeaflejringerne, men de fleste X-numre, hvori der er keramik, kommer fra forskellige stolpehuller.

Jordprøver

Det store antal jordprøver skyldes principperne for, hvad der skal til for at tage prøver til flotering fra et langhus (dvs. at der mindst bør tages prøver fra hvert tagbærende stolpehul og da både fra fyldet omkring stolpen og fra et eventuelt stolpespor) og ønsket om at kunne prioritere imellem, hvilke af langhusene der burde undersøges nærmere naturvidenskabeligt, når selve udgravningen var tilendebragt, og et større overblik var opnået. Af de 165 jordprøver, der alle var til flotering, var der 96 prøver, der blev sendt til videre naturvidenskabelig analyse, hvoraf noget af det herved fremkomne materiale forhåbentligt kunne bruges til C-14 datering.

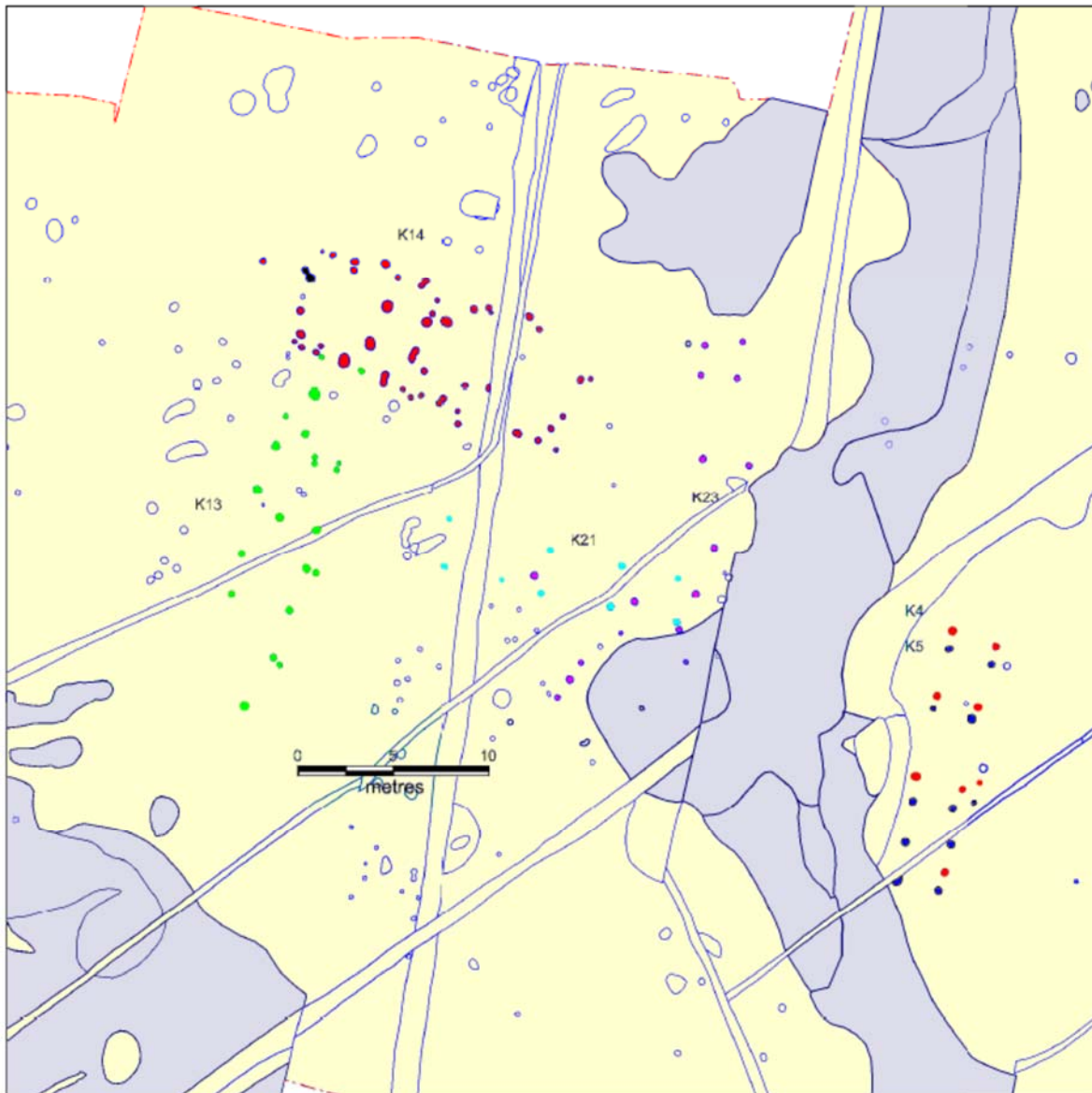
Fund af andre materialer end keramik

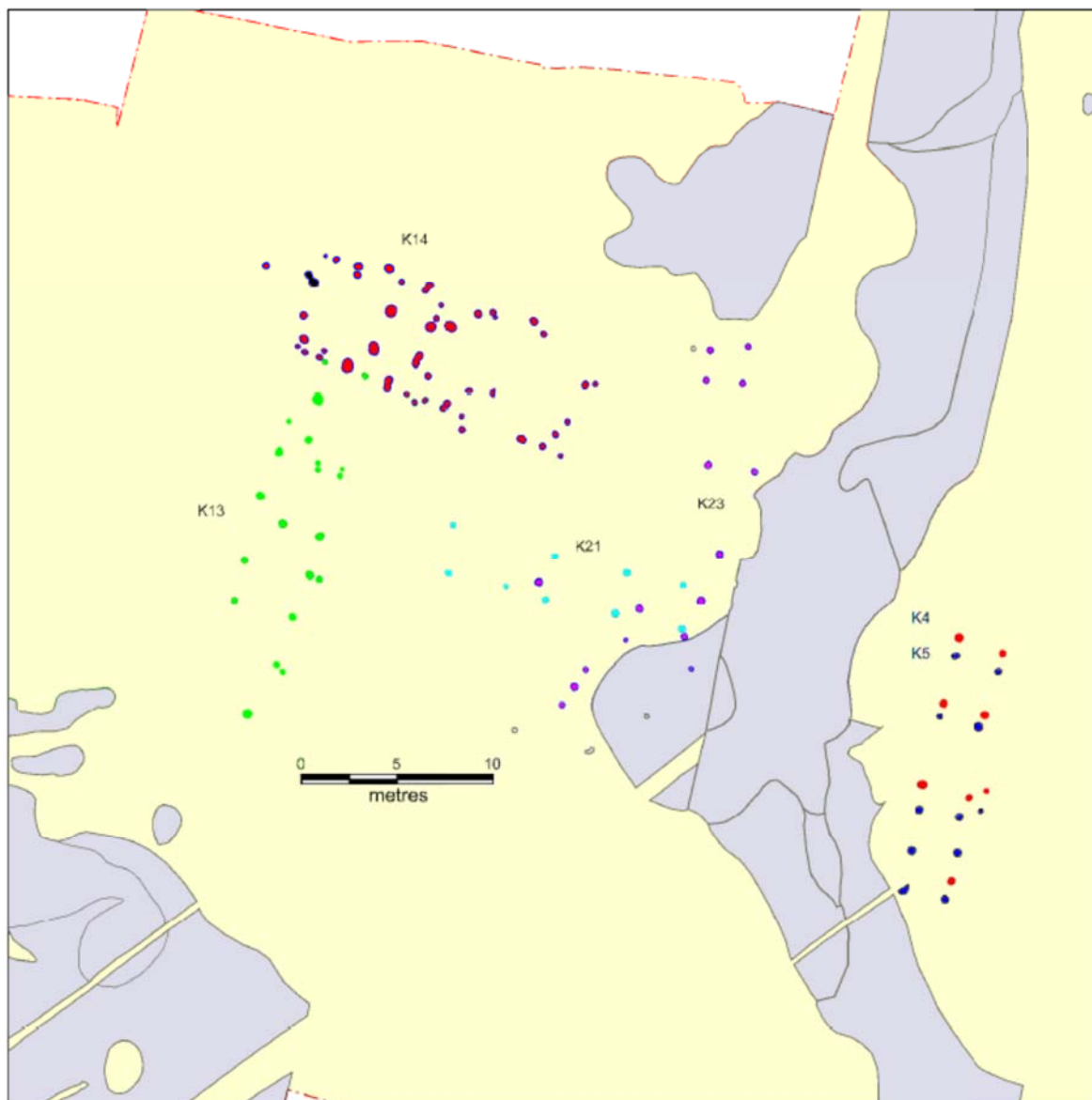
Der blev næsten ikke gjort fund af andre materialer end keramik og de jordprøver vi valgte at udtage. Det ene fund af zoologisk materiale henviser til fundet af en hund i en mindre nedgravning. Men da det blev vurderet, at hunden var af nyere dato, blev dette fund ikke hjemtaget. De enkelte fund af knogle og træ (trækul) vejer blot hver især ganske lidt og vurderes til ikke at have den store værdi. Det ene af flintfundene var et simpelt afslag, og det andet var en skraber, der kan være fra enten sten- eller bronzealderen. Endelig var det ene fund af bjergart en knusesten, der ikke kan dateres nærmere end bronze-/jernalder.

Sammenfatningen af anlæg/aflejringer og oldsagsfund

Hvorledes relationerne umiddelbart ser ud til at være mellem flere af de ovenfor omtalte konstruktioner, samt enkelte af fundene vil være temaet for dette afsnit af beretningen. Som ligeledes nævnt ovenfor fordelte anlæggene sig i fire grupper, der mere eller mindre var adskilt af vådområder. Det er denne adskillelse der vil være ledetråden for nedenstående gennemgang.

Det vestlige område

Figur 9. Gårdsanlægget i det vestlige område. Øverst ses alle andre anlæg/aflejringer i dette område, nederst ses kun bygningerne samt vådområdeaflejringerne.

I det vestlige område af delområde 6 blev der fundet fire konstruktioner. Et langhus (K14), to hegnsløb (K13 og K23) eller dele af sådanne, og en økonomibygning (K21). De to konstruktioner K4 og K5 regnes for at være en del af det, der er fundet i det midterste område. Det er oplagt at betragte de her fundne konstruktioner som en gårdsenhed. Hegnet K21 kan imidlertid meget vel være flere hegn og måske også en staklade. At dele af K23 ses ikke at kunne være samtidig med økonomibygningen K21, kan være et udtryk for, at der skete ændringer i gårdens brugstid.

Fund

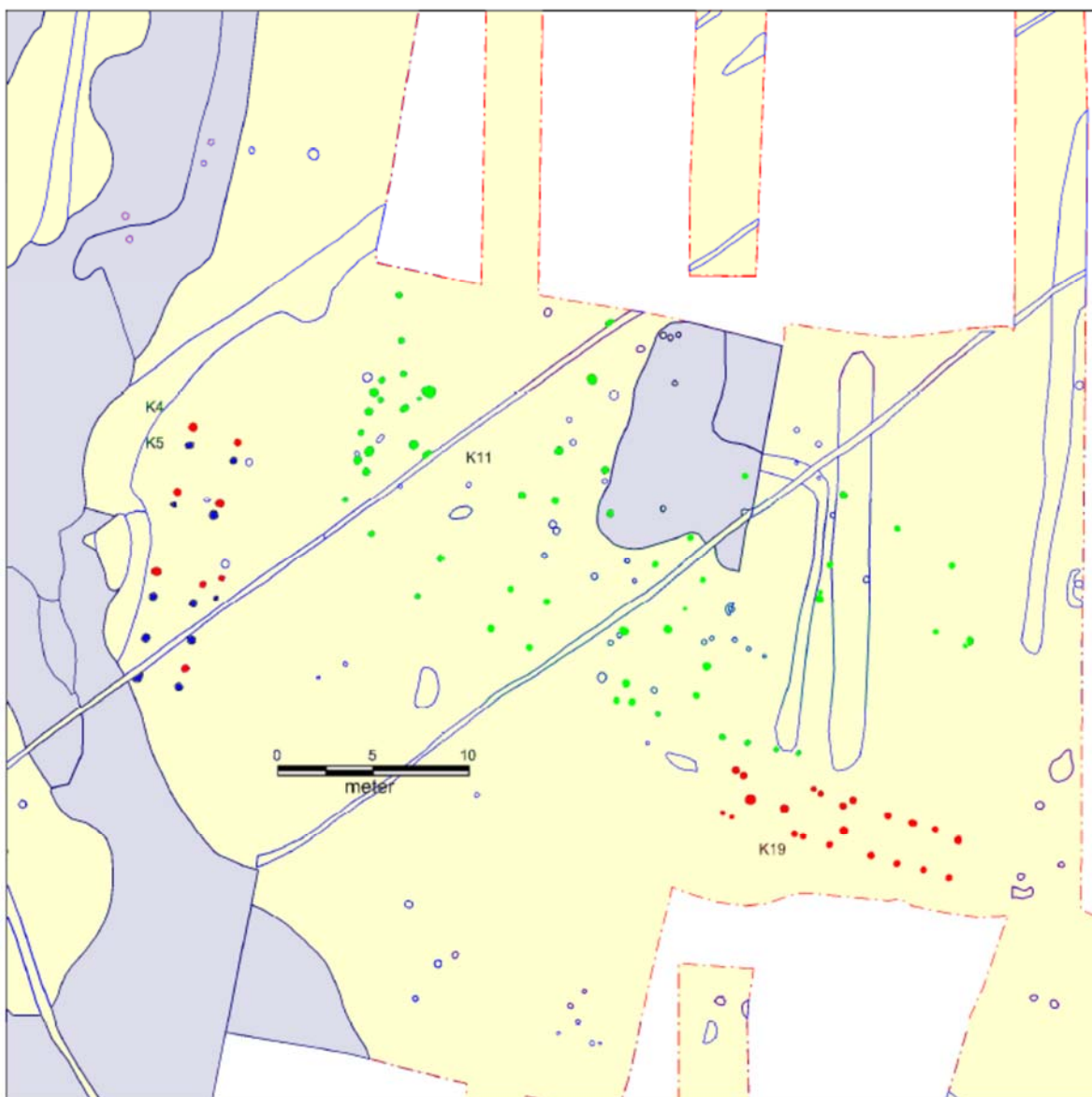
Der blev fundet enkelte skår (X1) i et af stolpehullerne til K14. Der var tale om sideskår, der ikke lod sig datere nærmere end, at det var jernalder. Der blev udtaget enkelte jordprøver fra nogle stolpehullerne i K14, men de blev ikke sendt videre til naturvidenskabelig analyse. Det skal bemærkes, at der i vådområdet

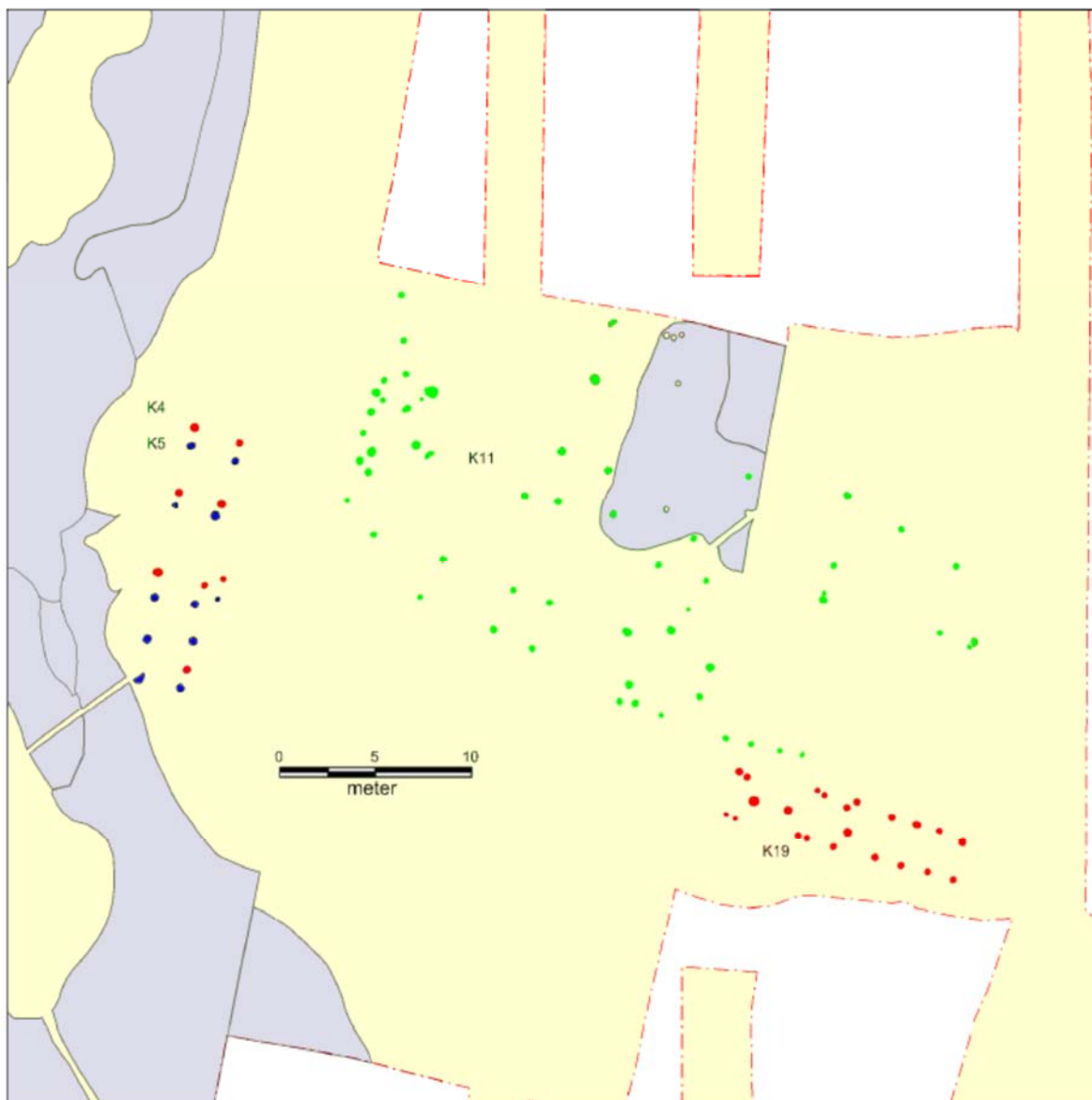
umiddelbart nordøst for K14 blev fundet en større skårsamling (X167), der talte 13 skår, der vejer 433 g. Udfra rande og ornamentik dateres skårene til at være fra ældre romersk jernalders begyndelse. En datering der ikke stemmer med nedenstående datering af K14, og hvad der ellers er fundet i delområde 6. Men skårsamlingen passer meget godt til nogle af de fund, der er gjort i delområde 2 og 5.

Datering

Langhuset K14 er typologisk blevet dateret til yngre romersk jernalder – og da nok fra den første halvdel af denne periode (C1-C2) og havde mange ligheder med langhusene K35 og 37 i delområde 5. Dette gårdsanlæg kan derfor relateres til bebyggelsesfaserne 5 eller 7/8 i delområde 5.

Det midterste område

Figur 10. Gårdsanlægget i det midterste område. Øvert ses alle andre anlæg/aflejringer i dette område nedeerst ses kun bygningerne samt vådområdeaflejringerne.

I det midterste område af delområde 6 blev der fundet et langhus (K19), to økonomibygninger (K4 og K5) og flere stolpehuller, der i første omgang under et blev kaldt under et hegnsforløb (K11). De her fundne konstruktioner kunne ses som et gårdsanlæg, hvor der er et langhus, der på et tidspunkt fik udskiftet de tagbærende stolpehuller i beboelsesdelen. De to økonomibygninger er den samme bygning i to faser, og muligvis udlægges som to langhuse. Det her omtalte hegnsforløb er helt sikkert flere hegnsforløb og/eller staklader, økonomibygninger, samt mulige aktivitetsområder. Meget af alt dette kunne have en orientering, der peger på, at K11 i stedet burde relateres til de aktiviteter, der fandt sted i det nordlige område af delområde 6. Men hvis det skal ses som et gårdsanlæg kan K11, ses som noget der skulle lede uden om vådområdet – det kunne være en fægyde i flere faser..

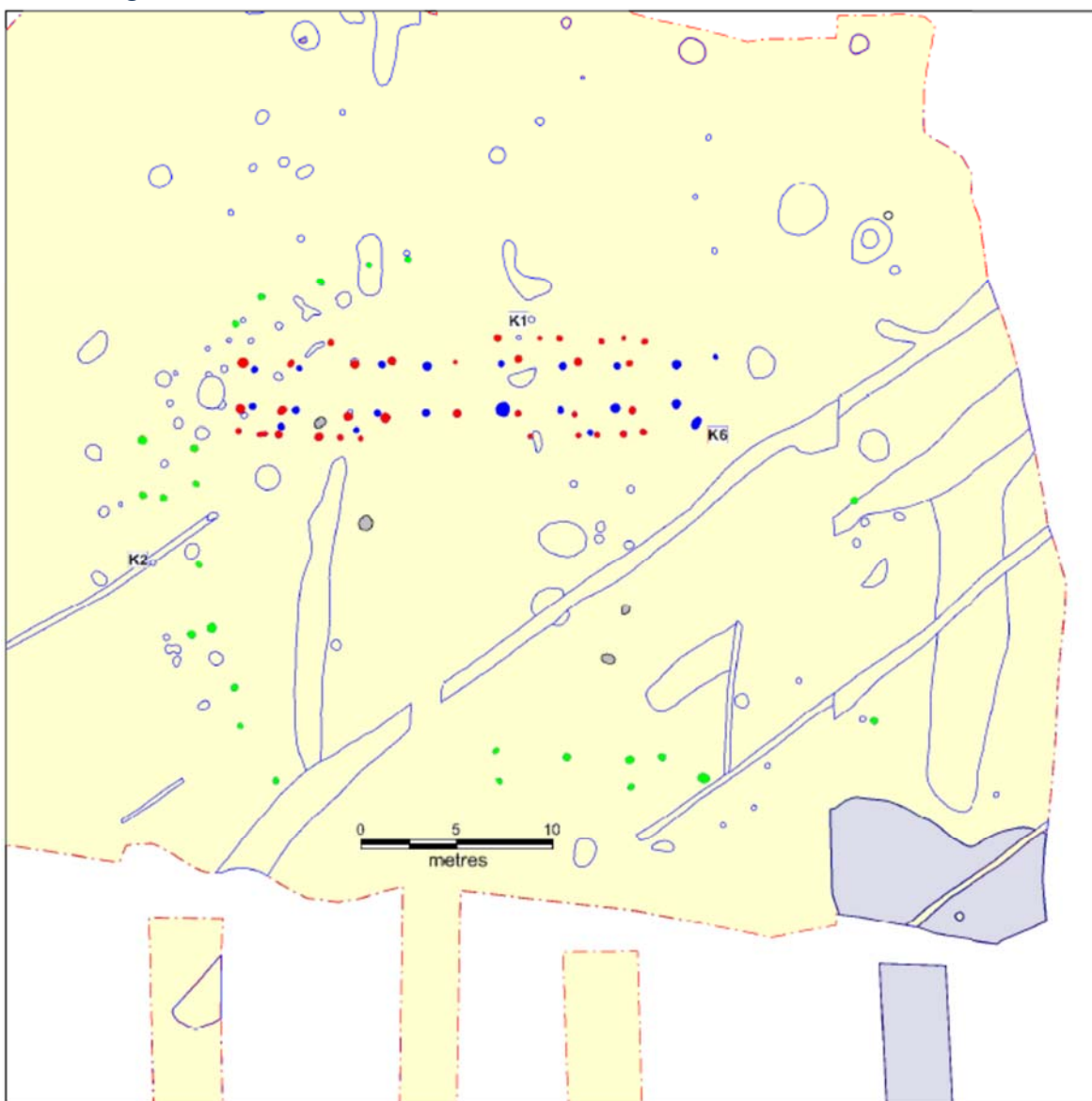
Fund

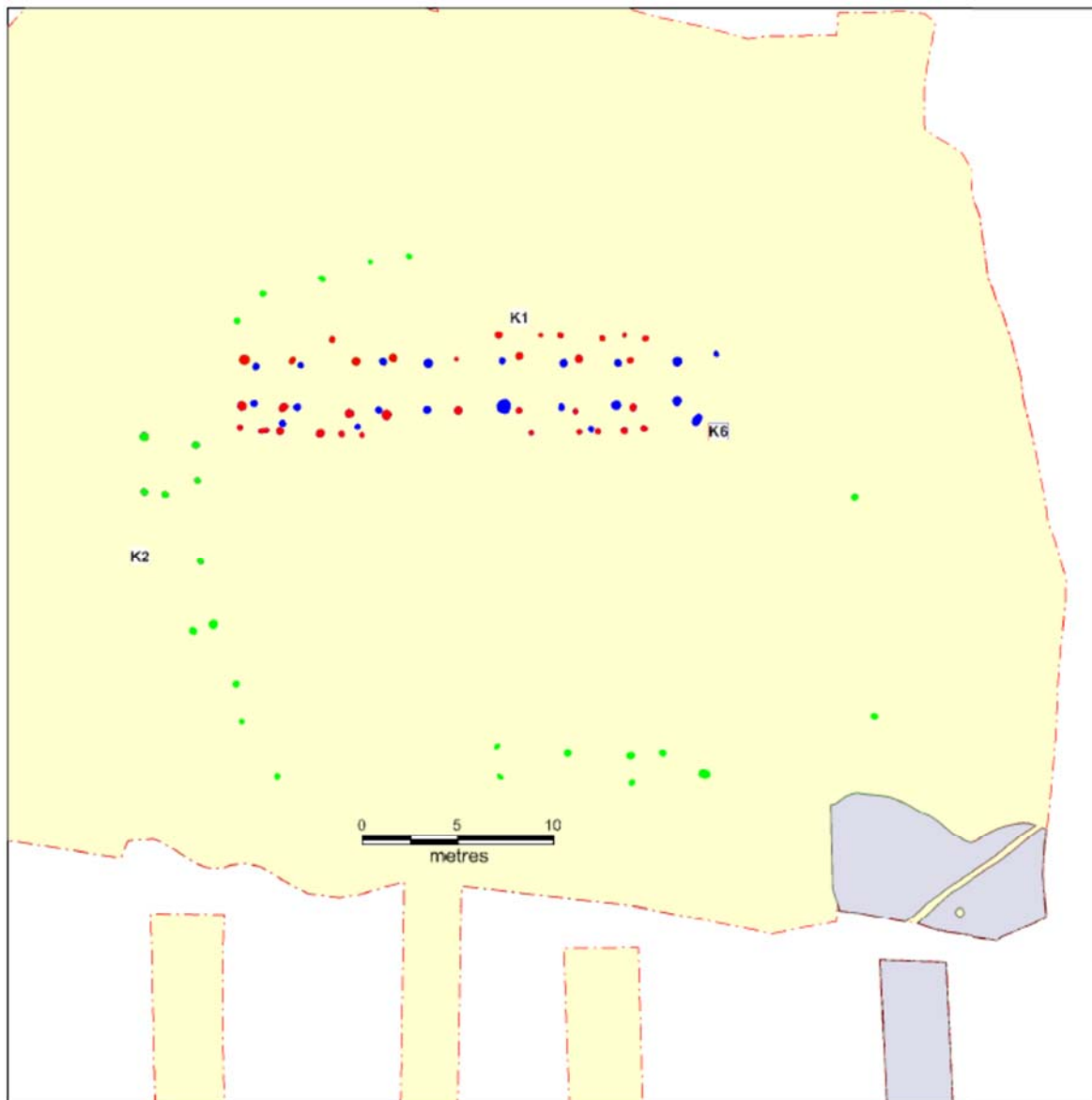
Der blev fundet flere sideskår i seks af de stolpehuller, der indgår i K11 og et enkelt i et stolpehul fra henholdsvis K5 og K19. Ingen af disse kunne umiddelbart dateres nærmere. Der blev udtaget jordprøve til flotering fra alle de tagbærende stolpehuller i K4, K5 og K19. Dem fra K5 og K19 blev sendt videre til flotering og naturvidenskabelige analyser.

Datering

En typologisk vurdering af langhuset K19's grundplan daterer det til yngre romersk jernalder – den første del (C1-C2). Langhuset og dermed gårdsanlægget relaterer sig således til 5. eller 6. fase af bebyggelsen i delområde 5.

Det nordlige område

Figur 11. . Gårdsanlæggene i det nordlige område. Øverst ses alle andre anlæg/aflejringer i dette område, nederst ses kun bygningerne samt vådområdeaflejringerne.

I det nordlige område af delområde 6, blev der fundet to langhuse (K1 og K6) og et hegnsforløb (K2) eller dele af et sådant. De to langhuse var det samme langhus i to faser, på samme måde kan hegnsforløbet også ses at være det samme hegn i to faser. Således fremstår det, som der her har været et henved 920 m² stort gårdsanlæg i to faser. Hvilket af de to langhuse K1 og K6 der var ældst lod sig ikke afklare.

Fund

Fra K6 og K2, blev der i enkelte stolpehuller fundet der i alt talte 9 skår, der tilsammen vejer 434 g. To af disse var et og samme ufortykket rundet rand. Enkelte andre var af en meget grov gods (meget lig den der ses i bronzealderen). Men ingen af skårene modsiger i princippet nedenstående datering af gårdsanlæggene . Der

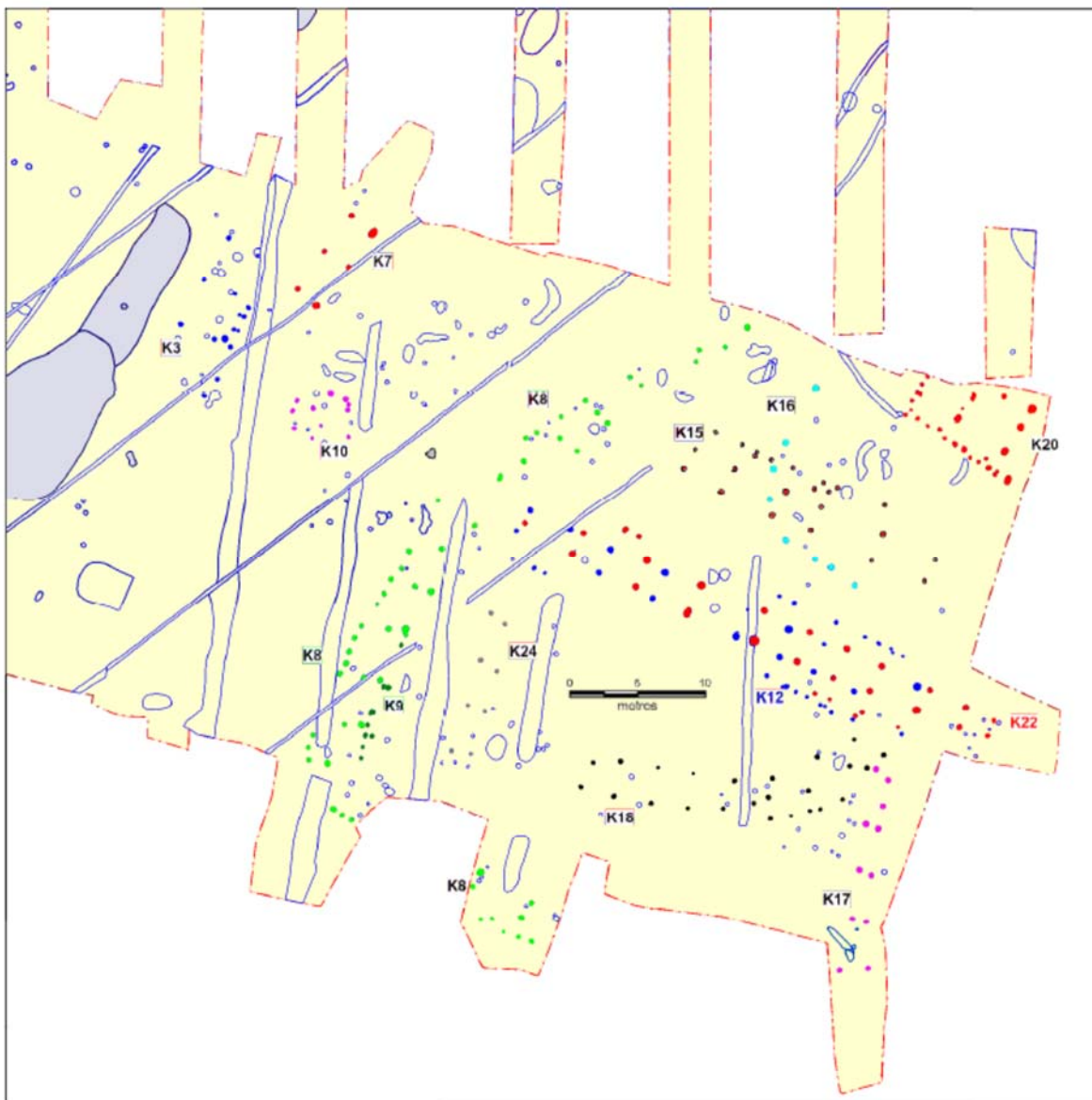
blev taget jordprøver til flotering fra både langhuset K1 og K6, der for begges vedkommende blev sendt visere til flotering og naturvidenskabelig analyse.

Datering

Yngre romersk Jernalder, C1 til C2.

K1 og K6 grundplanen er meget lig den, der ses for K46 i delområde 5, hvilket "antyder en datering relativt tidligt i yngre romersk jernalder, dog formentlig ikke tidligere end midten af tredje århundrede", hvilket igen betyder, at K1 kan ses som en del bebyggelsesfasen 7/8 i delområde 5 (citat fra Rasmus Iversens beretning her fra side 20 og 245 til 246)

Det østlige område

Figur 12. . Gårdsanlæggene i det østlige område. Øverst ses alle andre anlæg/aflejringer i dette område, nederst ses kun bygningerne samt vådområdeaflejringerne.

I dette område blev der udskilt 13 konstruktioner. Af disse var der tre langhuse (K12, K20 og K22), tre økonomibygninger (K3, K7 og K15) og 6 hegnforløb (K8, K9, K16, K17, K18 og K24) samt en enkelt lidt usikker staklade (K10). Et forsøg på at opdele alle disse konstruktioner i tre gårdsanlæg ville være som følger. K20 antages at være den vestlige gavl af et langhus, hvortil saddeltagshegnet K8 kan tilskrives, det samme kan økonomibygningen K15 måske også. Langhusene K12 og K22 er det samme langhus i to faser. Til disse langhuse kunne hegnforløbene K17 og K24 relateres, samt hegnforløbet K18 der måske i virkeligheden dækker over flere hegn. Om de to økonomibygninger og den enlige staklade, der ligger vest for gårdsanlæggene ligeledes skal relateres til de tre gårdsanlæg, er usikkert, ikke mindst fordi de lå uden for

indhegningerne. Men i givet fald kunne økonomibygningerne meget vel være relateret til Langhusene K12 og K22. Stakladen ville så skulle relateres til K20. De tre bygninger kunne så referere til aktiviteter, der gjorde sig bedst ved at ligge uden for det indhegnede område. Hvilket af de to langhuse K12 og K22, der var ældst, lod sig ikke afklare.

Fund

Der blev i de stolpehuller, der indgår i de omtalte konstruktioner, fundet 51 keramiske skår, der i alt vejer 673 g. Alle skår er på nær et randskår (hvor typen af rand er usikker), sideskår, der er meget ens i godset og gerne glittet der generelt har fået en datering til jernalder. I et par tilfælde (fra K3) er godset noget grovere – måske nærmest af den karakter der ses i bronzealderen. Men selvom skårene skulle være fra bronzealderen, kan bygningen godt være fra jernalderen – skårene kunne i datiden være kommet fra det vådområde K3 lå ved siden af.

Der blev taget jordprøver de tre langhuse og de to økonomibygninger K3 og K7 samt stakladen K10. Men det var kun prøverne fra langhuset K22, der blev sendt videre til flotering og naturvidenskabelig analyse.

Datering:

Lidt forsigtigt er K20 dateret til at være fra den første del af yngre romersk jernalder, hvilket vil betyde, at dette gårdsanlæg kan placeres i den 5/6 fase af bebyggelsen i delområde 5.

Langhusene K12 og K22 dateres begge til at være fra sidste del af yngre romersk jernalder, begyndelsen af ældre germansk jernalder.

Dateringen sker ud fra langhusets grundplan, hvor der bl.a. ses et smalt spand i mellem de tagbærende stolpehuller i langhuset centrale del og et noget mindre spand i de yderste sæt tagbærende stolpehuller. Langhuset relaterer sig således til de sidste faser (faserne 10/11) af bebyggelsen i delområde 5 med en mulighed for, at dette langhus og/eller den yngste fase af langhuset er lidt yngre end disse faser.

Konklusion

Den arkæologiske udgravning af det 15.310 m² store område: Bendixminde delområde 6 (FHM 5454) viste, at der under muldlaget var flere lave vådområder, der delte delområdet op i fire mindre områder, hvor terrænet var lidt højere. Bortset fra en enkelt skiveskraber (sten- eller bronzealder), nogle få keramiske skår, der muligvis er fra bronzealderen, var der ikke andre fund, der viste tegn på menneskelig aktivitet før yngre romersk jernalder. Fund fra denne periode omfatter fem gårde hver bestående af et langhus og et eller flere hegnsforløb samt i de fleste tilfælde også en økonomibygning og i et tilfælde tillige en staklade. Ud fra hustypologien for gårdenes langhuse kan der opstilles en grov kronologi for gårdene Ældste gårdsanlæg er det, hvor langhuset K19 indgår. Det er samtidig med fase 5 eller 6 i delområde 5. Samme faser er gården med langhuset K20. Gården, hvor langhuset K14 indgår, kan enten ligeledes være fra denne fase eller fra en lidt yngre fase: 7/8 af bebyggelsen i delområde 5. En fase gårdsanlægget, hvor langhusene K1 og K6 indgår somto faser af samme langhus/gård, også kan tilskrives.

Yngst i denne række af gårdsanlæg er gårdene med langhusene K12 og K22, der er de samme langhuse i to faser i det østlige område af delområde 6. Det er langhuse, der er blevet relateret til fase 10/11 af bebyggelsen i delområde 5. Udgravningen viste også, at bopladsens afgrænsning ikke blev fundet, dette gælder måske i en nordvestlig og nordlig retning og helt sikkert i en sydøstlig retning, hvor store dele af langhuse og hegn ses at fortsætte uden for feltgrænsen. Senere i historien kan der igen ses spor efter menneskelig aktivitet i delområde 6, da der her er flere aggerener, som er de render, der lå i mellem de højryggede agre i det agersystem, som kendes fra før middelalderen og videre frem til engang i 1800-tallet. I fladen såvel som på gamle kort kunne det ses, at der i 1800-tallets sidste halvdel havde gået en vej hen over området. Endelig var der fra vore dage blevet gravet flere dræn, hvilket også kunne ses i fladen.

Fremtidigt arbejde

Af fremtidigt arbejde er der ikke mere at foretage sig inden for selve delområde 6, men om muligt ville det være godt at følge et eventuelt kommende anlægs arbejde i de områder, der støder op til delområdet for herved at få en bedre ide om bebyggelsens afgrænsning.

Hvad fundene fra selve udgravningen angår, skal det overvejes, fra hvilke anlæg der skal sendes materiale ind til C-14 datering.

Endelig forestår der et arbejde med at få resultaterne fra de forskellige delområder omkring Bendixminde skrevet sammen. Et arbejde der ganske givet vil indebære, at der skal ses på de forskellige udgravninger og data herfra igen. Med denne beretning og den måde, hvorpå de bagvedliggende data er organiseret, er det blevet tilstræbt at gøre dette arbejde så let og overskueligt som muligt.

MOMU februar 2017

Peter Winther Lundby

Cand. mag. Arkæolog ved MOMU